

“İnsanın Anlam Arayışı” Üzerine

“En küçük bir merhamet karşısında bile minnet duyuyorduk. Tavandan buz parçalarının sarktığı ısıtmasız bir barakada çıplak durmak anlamına geldiğinden kendi içinde haz verici olmasa da, yatağa gitmeden önce bitlerimizi ayıklamak için zaman bulduğumuzda memnun oluyorduk. Ama bunu yaparken hava saldırısı alarmı verilmediği ve ışıklar kapatılmadığı zaman da minnet duyuyorduk. Çünkü bu işi gereğince yapmadığımız takdirde gecenin yarısını uyanık geçiriyorduk”

Nörolog ve psikiyatrist Dr. Victor Frankl, “İnsanın Anlam Arayışı” kitabındaki tezleri, üniversitedeki odasında yazmadı. Buradaki fikirler üç yıllık Nazi Toplama Kampı deneyimlerinin sonucudur. Frankl’ın kitabındaki temel tezlerden olan “acıнын anlamı” bu kitapla somut olarak elimizde. Dr. Frankl, üç yıl boyunca hem kendisinin hem de diğer mahkûmların yaşadıklarını gözlemleyerek bu kitabı yazdı ve logoterapi (anlam terapisi) adını verdiği yöntemi geliştirdi.

Çaresizlik ve umutsuzluk hem bireyin, hem toplumun en büyük düşmanıdır. Siz de şöyle cümleler duyuyorsunuzdur etrafınızda: “Artık bu gidişten kurtuluş yok, yaşanmaz artık bu ülkede, yurtdışına kaçacağım”. Kendi hayatımız veya yaşadığımız toplumsal ilgili pek çok olumsuzluk sayabiliriz ama bence en olumsuz durum pesimiz ve bunun sonucu olan edilgenlik! Elbette kötülük, ahlâksızlık ve acı var hayatımızda; iyinin, namuslunun, güzelin olduğu gibi... Önemli olan hangi tarafta yer alacağımız ve durduğumuz yerin hakkını verip vermediğimiz. Kötüden sadece şikâyet edip, hiçbir şey yapmamak teslimiyettir ve kötüyü beslemektir.

İnsan, sevgi ve bilgi ile hakiki insan olur

Her olumsuzluktan şikâyet edenlerde ara sıra şöyle serzenişler de duyuyoruz: “Keşke cahil olsaydım, hiçbir şeyin farkında olmaz, mutlu mesut yaşardım. Niye ben de sürüye katılıp keyfime bakmıyorum ki?” Oysa ki, bilmek erdemdir. İnsanlık bilgi ve sevgi ile ilerledi. Mutluluk sürüye katılmak değil, cahilliğin ve kötülüğün farkında olup iyiliğin ve erdemin savaşçısı olmaktır. Elbette, aydın bir insan haksızlıklardan daha çok incinecektir ama bu onun “insan” olduğunun göstergesidir.

Dr. Frankl’ın bu konudaki gözlemi önemli: “Toplama kampında fiziksel ve zihinsel yaşamın olabildiğince ıskallılığın zorlamasına karşın, manevi yaşamın derinleşmesi olasıydı. Zengin bir entelektüel yaşama alışmış olan duyarlı insanlar daha çok acı çekmiş olabilirler (bu insanlar çoğunlukla hassas yapıya sahipti), ancak iç özlerinin (benliklerinin) maruz kaldıkları hasar daha az olmuştur. Bu insanlar, çevrelerindeki dehşet verici dünyadan kopup, içsel zenginlikten ve tinsel özgürlükten oluşan bir dünyaya çekilebilmişlerdir. Daha zayıf bir bünyesi olan tutukluların, kamp yaşamına, daha sağlam yapıları olanlardan daha iyi dayanabilmesi gibi görünürdeki bir çelişki ancak bu yolla açıklanabilir.”

Entelektüel birikim, varlık amacının keşfi ve manevi derinlikle birleşince bir anlam ifade eder. Yunus Emre’nin dediği gibi “İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/Sen kendin bilmezsen/Bu nice okumaktır” Pythagoras’tan Platon’a, Yunus’tan Foucault’ya pek çok bilge, insanın özünü keşfine büyük önem atfetmişlerdir. Bu keşifte “sevgi” anahtardır. Varoluşumuzun anlamını, varlığımıza ve her varlığa hissettiğimiz sevgi ile bulabiliriz. Hayata değer katan duygu sevgidir. Frankl, kitapta sevgiyi aynı zamanda güçlülere direnç kaynağı olarak tanımlıyor. En zor koşullarda bile sevgi tek başına insanı ayakta tutabiliyor. Faşizm, bedeninizi esir etse bile ruhunuzu ve hayallerinizi esir edemez.

“Önümde birisi tökezledi ve arkasındakiler üzerine yığıldı. Üzerlerine atlayan gardiyan, düşenleri kamçulamaya başladı. ‘Acele edin domuzlar!’ Zihnim hâlâ karımın hayâliyle meşguldü. Hayatta olup olmadığı bile bilmiyordum. O ana kadar öğrendiğim tek şeyi biliyordum: Sevgi, sevilen insanın fiziksel varlığının çok çok ötesine geçer. Sevgi en derin anlamını, kişinin tinsel varlığında, iç benliğinde bulur. Sevilen kişinin gerçekte orada olup olmaması, yaşayıp yaşamaması bir anlamda önemli olmaktan çıkıyor. Karımın hayata olup olmadığını bilmeye ihtiyacım yoktu; sevgimin, düşüncelerimin ve sevgilimin hayalinin gücüne hiçbir şey dokunamadı. Onunla konuşmaya devam ettim: ‘Beni kalbine mühürle, sevgi, ölüm kadar güçlüdür’”

Sadece sevgiliye karşı hissedilen sevgi değil; uzaktan cıvıltılarını duydukları kuşlara, Auschwitz’den Bavaria Kampı’na giderken sevk vagonunun küçük telli penceresinden gördükleri günbatımına, ihtişamlı Salzburg Dağlarına... Mahkûmlar, kalplerindeki sevgiyi harekete geçiren ve günlük hayatta belki de pek farkında olmadıkları şeylerle mutlu oluyorlar ve ayakta kalıyorlardı. Frankl, bunu *“insanın sevgiyle ve sevgi içinde kurtuluşu”* olarak tanımlıyor. Sevgi, güçlendirir ve yaşatır; nefret ise zayıflatır ve öldürür.

Hayatının amacını kavrayan, ölüm korkusunu alt eder

Sivas Katliamından birkaç gün sonra Aziz Nesin’in yaptığı bir konuşmayı hiç unutmuyorum: *“Ölümü hak etmedim henüz”* Epey sarsılmıştım; bir insan ne zaman ölümü hak ederdi acaba? Büyük usta şöyle devam etmişti ve ne demek istediğini anlamıştım: *“Daha yazacaklarımın bittiğini düşünmüyorum, görevimi tamamlamışım gibi geliyor. O yüzden ölümü hak etmedim”*

Aziz Nesin gibi hayatının anlamını kavramış olanlar için ölüm hayatın bir parçasıdır ve olağandır. Hayata sıkı sıkıya bağlı ve üretken insanların, -bir çelişki gibi dursa da- ölümü bu şekilde karşılamaları normaldir. Şöyle bir etrafınıza bakın, hayata hiçbir katkısı olmamış ve hayatın güzelliklerini doyasıya yaşamamış insanlar nasıl da ölümden korkuyorlar!

Ölümü anlamlı kılan anlamlı yaşamdır. Yaşamın anlamını kavrayan ve tutumlarını ona göre belirleyen insanın huzuru ölüm korkusunu alt eder. Hepimizin yaşam amacı elbette farklı farklıdır ve zamana göre değişir. Görevimiz bu amacı doğru tespit edip ona uygun yaşamaya çalışmaktır. Bunu başararsak hayatın güzelliklerini bedenimizin ve ruhumuzun en derinliklerine kadar hissederiz. Ama belki de daha önemlisi, çektiğimiz acıların bu hayat yolunda bir anlamı olduğunu görürüz. Böylece hayat amacımıza uygun tercihlerimiz bize acı verse de, güçleniriz. Nietzsche’nin dediği gibi, *“Öldürmeyen şey, seni güçlendirir”*

Dr. Frankl’in kampta başından geçen iki olay, konuyu daha iyi anlamamızı sağlıyor. İlki, tifüslü hastaların bulunduğu kampa tıbbi yardım için gönüllü olmasının istenmesi. *“Burada kısa sürede öleceğimi biliyordum. Ama öleceksem hiç olmazsa bunun bir anlamı olmalıydı”* diyen Frankl, daha zor koşullarda yaşamayı (ya da ölmeyi) tercih etmiştir. İkinci olay ise, kamptan kaçma girişiminden son anda vazgeçmesi olmuştur. Hastalarını son bir kez ziyaret eden Frankl, bitkin bir sesle sarsılır: *“Sen de mi kaçıyorsun?”* Devamını kitaptan aktaralım: *“Beni çepeçevre saran tatsız duygu daha bir yoğunlaştı. Ansızın kendi kaderimi kendi ellerime almaya karar verdim. Barakanın dışına koştum ve arkadaşşıma kendisiyle gidemeyeceğimi söyledim. Ona hastalarımın kalma konusunda kararımı kesin bir dille söylediğim anda, o tatsız duygudan kurtulmuştum.”*

Herkes yetenekleri ve eğitimi ölçüsünde, kendi vicdanını kullanarak hayat amacını bulabilir. O amaç uygun yapılan tercihler, bedeli ne olursa olsun sizi huzurlu kılar.

Özgürlük ve ahlâk zor koşullarda sınanır, keşfedilir

İnsan, birçok koşullanmanın ve çevresel etkenin (biyolojik, ruhsal ve toplumsal) mutlak bir ürünü müdür? Frankl, bu soruya yaşadıklarından yola çıkarak “hayır” cevabını veriyor: *“Kamp deneyimleri, insanın bir eylem seçeneğine sahip olduğunu göstermektedir. İnsan böylesine korkunç, ruhsal ve fiziksel stres koşulları altında bile, ruhsal özgürlüğünü ve zihinsel bağımsızlığını az da olsa koruyabilmektedir. Toplama kamplarında yaşayan bizler, o kamptan bu kampa koşan, ellerindeki son ekmek kırıntılarını vererek başkalarını teselli etmeye çalışan insanları anımsayabiliriz. Sayıları az olabilir, ama bu bile, bir insandan her şeyin alınsa bile bir şeyin alınamayacağını gösterir: İnsan özgürlüklerinin sonuncusu; yani belli koşullar altında insanın kendi tutumunu belirlemesi, kendi yolunu seçmesi!”*

İşte, özgürlük ve ahlak kavramlarının sınandığı an tam da budur: İnsanın acılar ve zorluklar içindeyken ruhunu teslim etmemesi ve kendi vicdanıyla karar alması. Gerçek özgürlüğün keşfi! Çünkü asıl tutsaklık bedeninde değil, ruhun esaretidir. Nazım Hikmet, Piraye yazdığı bir şiirde bu durumu ne güzel açıklıyor: *“Ufak iş bizimkisi/Asıl en kötüsü/bilerek bilmeyerek/hapishaneyi insanın kendi içinde taşıması...”*

Hayatın anlamı içinde yaşanan acıların da bir anlamı vardır. Burada zor bir durumun bize sunduğu ahlâki değerlere ulaşma fırsatından yararlanma ya da vazgeçme seçimimiz yatmakta. Kitapta bu ahlaki seçimle ilgili hem mahkûmlar hem de gardiyanlar üzerinden pek çok örnek var. Gerçek özgürlüğü ve ahlâkı seçenler elbette azınlıktalar. Kahramanların çoğunluk olmaması çok doğal. Hepimiz kahraman olamayacağız belki ama erdemli yaşamayı seçmiş insanları örnek alabiliriz. Yazıyı kitabın son cümleleriyle bitirelim:

“Onurlu insanların azınlık olduğu doğrudur. Dahası hep azınlık olarak kalacaklar. Ama ben burada, azınlığa katılmaya yönelik bir çağrı yapıyorum. Çünkü dünya kötü bir durumda ve her birimiz elinden geleni yapmadığı sürece her şey daha kötüye girecek. Bu nedenle iki anlamda uyanık olalım: Auschwitz’den bu yana insanın ne yapabileceğini biliyoruz. Hiroşima’dan bu yana neyin tehlikede olduğunu biliyoruz.”